

Kritika a „zjevení“. Recepce Březinova díla v letech 1893–1918

Michal Topor

michal.topor@ipsl.cz

<https://dli.cuni.cz/course/view.php?id=5938> (moodle: pracovní prostor)

Harmonogram

- 22. 2. – úvodní seminář; sonda – polemika Niva, Literární listy / Lumír
- 1. 3. – 1894/1895 – F. V. Krejčí (pojem dekadence); kniha *Tajemné dálky*
- 8. 3. – ještě ke kritické reflexi Tajemných dalek
- 15. 3. – 1896: kniha *Svítání na západě*
- 22. 3. – 1896: kniha *Svítání na západě*;
- 29. 3. – 1896 – 1897: *Svítání na západě* (zbytek); *Větry od pólů* (Krejčí, Šalda)
- 5. 4. – 1898, 1899: F. V. Krejčí: *K estetice symbolismu*; kniha *Stavitelé chrámu*
- 12. 4. – 1901: ještě Voborníkův text o Stav. chrámu, kniha *Ruce*
- 19. 4. – 1903: kniha *Hudba pramenů*; Marten; Bouška; Chalupný; Dykova vystoupení
- 26. 4. – 1908: A. Novák, Šalda, E. Chalupný, C. Hoffmann
- 10. 5. – 1909–1912: Zweig; Hýsek; Záhoř
- 17. 5. – 1912–1913: Adolf Veselý; Rudolf Medek; Šalda in *Duše a dílo*

Zlatá Praha 35, 1917/1918, č. 50, II. 9.
1918, s. 598 (k článku Emanuela
Chalupného Ze života Otakara Březiny)

Adolf Veselý: Evoluční mythus, sen o příchodu krásného člověka (Z knihy Zaslíbení kráse). *Přehled* 10, 1911/1912, č. 42/43, 12. 7. 1912, s. 705–706, č. 44, s. 741–743

Rudolf Medek: Heroismus evoluční naděje. K básnickým spisům Otakara Březiny. *Moderní revue* 19, sv. 27, 1913, č. 10, 8. 7., s. 150–164

F. X. Šalda: Vývoj a integrace v díle Otakara Březiny in *Duše a dílo* (1913, s. 195–230; též <http://kramerius4.nkp.cz/search/i.jsp?pid=uuid:211800e0-252f-11e5-855a-5ef3fc9ae867>, resp. <http://www.ucl.cas.cz/edicee/data/soubory/FXS/DaD/10.pdf>)

LITERATURA

ADOLF VESELÝ:
EVOLUČNÍ MYTHUS, SEN O PŘÍCHODU
KRÁSNÉHO ČLOVĚKA.
(Z knihy »Zaslíbení krásy«.)

Dílo umělcovo, do zrcadel věčna promítnutý jeho osobní život, osobně-věčné symboly hudby, obrazu, díla slovesného, soustřeďuje vždy jen drama záhadných sil, jež zahrnutý jsou do hromadného pojmu života, lidského i kosmického. Kdežto výtvarná umění v užším toho slova smyslu — obraz, socha, stavba — jsou svou výrazovou možností vázána na skutečné soustředění celého dramatu v jediný okamžitý výjev v ploše či prostoru, mají umění na hmotě nezávislé, absolutní, tónové i slovné dokonalou možnost peripetie dramatu rozvinouti v čase. Není však nikdy monumentální dílo umělecké výhradnou osamělou prací jedince: duševní i hmotná, viditelná i neviditelná spolupráce tisíců mrtvých a živých je tu zákonem. Pyramidy Faraů, obrovské zemní průkopy jako symfonie Beethovenovy jsou hromadným dílem nesčíslných tisícův. A všechny nejkrásnější činy uměleckého díla nezdají se než opakováním onoho tvůrčího gesta, které budovalo vesmír a systémy hvězdné rozhodilo jako zrní po líchách kosmických: rozepnouti svůj osobní život do nekonečna! Tento pud velikosti, grandiosna hořící v krvi jedinců, rodů i rač, vzepial se v našem národě jedinkrát: epochou husitskou, a zrál v Chelčickém a Bratřích. Neprojevil se nikdy dílem umění výtvarného ni hudebního: stalo se tak dílem bás-

nicka věštee Otokara Březiny. Po prvé v české poesii je materiál umění slovesného — slovo — zhodnocen a přehodnocen, vítězně použit na stavbu grandiosního katedrálního básnického snu, mythu věků.

Sestředování, krystalisace osobnosti Březinovy, toť život duše zbavující se pozvolna šatu hmoty, napiatý pohled stále se rozšiřujících, pronikavějších očí, slavně rozkřídlení peruti k nejvyššímu letu: stopy tohoto vývoje, pokud jsou viditelné v ročnících časopisů, jdou od povrchového realismu několika povídek, vyjasňují se, očišťují a prozařují v krajinářském impresionismu řady menších básní, jichž definitivní útvar zřítí lze v dvojbasni *Angelus* ze staršího ročníku *Nivy*. Tu poesie Otokara Březiny, do knih nezařazené počátky, vycházející od virtuózní techniky Jaroslava Vrchlického, je zcela nervová, smyslová, oslnivá i oslňující nejen vnějším leskem výrazu, ale i tichým jasnem vnitřního přetavení, prožehnutí, přecitění. Zduchování básnického výrazu a mluvy, konečné definitivní stadium vývoje stylu Březinova, jak představují její jeho první knihy, je počátkem myšlenkového soustředování, konečného zjasnění, nalezení se osobnosti Březinovy. Neustala arci ani v počátcích této periody mysticismu poesie vnějších smyslů a nervů: Ještě nervová poesie v některých číslech *Tajemných dálek* je patrna a smyslové passáže a verše i v erotice — erotické rozloučení! — Svítání na západě. Čistě a souverenně zní mystická naděje a víra i celý orchestr zvuků transcendentního světa teprve ve

Větrech od pán. Odtud prohlubuje se svět Březinův, a jeho zraky, skutečné i duševní, zří všemi věcmi i jevy reálného světa jako transparenty, spatřují ve všem toliko hmotné symboly druhého světa, jež promítá si čarovnou klenbou nad tuto zemi, ostrovem uzavřenou, jakožto pravou sladkou zemi mateřskou. Prvé dvě knihy nelíší se v podstatě od zvyklé naší produkce básnické; jsou naši básníci zajatci a rozkošníci slov, nervů a smyslu, vyjadřující v nejkrásnějších případech svoji radost, podiv a úžas nad velebnou, krásnou i hrůzou země i vesmíru. Jsou analyticky i pateticky, nejsou synteticky; jsou lyričtí, nejsou básníci cyklickými, epiky, dramatiky. Dá se kondenzovat jejich umění na pocit, na jednoslabičnou samohlásku interjeke radosti, údivu, úžasu, hrůzy; nedá se uvést na pythagorejské číslo, filosofickou větu, myslitel-skou maximu. Cyklický syntetický pokus Slávy deery a Slavie, tyto lyrické vidiny národního i politického messianismu, jsou nám zjevem ojedinělým. Třemi posledními básnickými knihami vstupuje Otokar Březina do dětských a jinošských poměrů českého umění slovesného jakožto očekávaný muž, syntetik a dramatik, hodnotitel a přehodnotitel, podmanitel lichotného světa slov a řeči, vítěz nad svody a záluďnostmi smyslu, nervů, fascinující apoštol snu o krásné zemi a člověku. Otokar Březina je druhou půli představy typického básníka, jehož polovinu smyslovou, sensitivní, apercepční stěsňuje Karel Hynek Mácha: půli intelektuální, hloubavou, transposiční. Byly i v Máchovi — a Má je knihám Březinovým vzdálen víc dobou než příbuzným prvkem věčnosti, nekonečna, ač je s nimi v těsném objetí hodnotou uměleckou — tyto hodnoty, než byly vždy pevně spoutány s apercepční mohutností smyslu; v Březinovi za to jasně vyvstal nový typ básníka, myslitele, sladkého, snivého, laskavého apoštola, typ, jak posud zřel se jedině v postavách biblických proroků s tajemnou zvěstí o příchodu Messiasa, jejichž tvrdost a chmurnost rozjhlala v snivost a dobrořečení.

Z rodu nábožensky založených filosofů ujasňuje sobě i jiným Otokar Březina všechny pochybnosti, otázky, záhady, jež tížily, znepokojovaly, mučily kdy člověka, hloubajícího o svět v sobě a světu mimo sebe. Rozpoutává jazyky hmot, rostlin, tvorstva, ohnů i vod, srdcí i hvězd a minulosti a objevuje mystickou jednotu všeho, nejen tajemnou jednotu všeho zemského, jsonciho, bratrství lidí, zvířat, rostlin, hmoty, ale i spojitost, souvislost všeho minulého s přítomným i budoucím, přes zemi do nekonečna vesmíru, souvislý kruh podaných rukou nesčíslných bytostí mrtvých, živých i bytostí vyšších, duchové hierarchie v nadmyslnu, obrovský řetěz zapírající se stále výše do všech prostorů hvězdných a objímající světy, řetěz my-

stické touhy, kosmické nostalgie, v něm jistota, že všechno zasáhla kletba, zrušená a člověk že je tu zalatec; celý ráj stěží leží zavřený před námi. Ideme zemi a zříme, že i plazové země chvějí se před mocnějšími, čistším světe je zápas a chřadnutí, v něm rostlin měsíční jemnost podléhá nárazu barbarů sly. Zápasu vřením klototá v žáru svém voná, jeho páře se kolébá naděje naše; bolestí nesčetných bytostí žijem. Krev naše, zdá se, že vypršíla z tajemné rány Všeho a vteklá do našeho žení kletbou; i v letu nejvyšších roztočení pod-rození jsme této země, do tmy své krve pohroukosmu, cítěná duši. Všemi prameny krve se valí, žene a etherně jemná i snění větrné mlýny na nejvyšších horách... Leč z tohoto bolestného poznání tajemné viny vzrůstá pojednou naděje vykoupení: Člověk, sám hnán vichřicí kosmické nostalgie, je vyvolen k vysvobození všech bytostí země; vše zář k své dokonalosti, postupem času i prostoru i smrti do výše vedou všechny cesty: sen evolučního zdokonalování jest u Otokara Březiny prvou obdobou definitivní jeho formy vyjádřené symbolem kruhu rukou.

(Dokončení.)

Miloslav Hýsek: **Literární Morava v letech 1849—1885.** V Praze 1911. Nákladem Moravské revue. Str. 311.

Pokusiv o soustavné vypsání literární minulosti moravské ani na prstech jedné ruky bys nenapočítal, a které se vyskytly, nevytýkaly si dalekých cílů a omezovaly se na rozsáhlé období. Tohoto jevu je několik příčin, z nichž nejobyčejnější jest, že se neshledávalo potřebným (ani snad včasným), proti přehledům působení literátů českých, rozdílů teritoriálních nehledíc, vyličovatí snažení Moravanů separátně. To tím méně, že na Moravě nápadně vynikajících, snad rázovitě moravských spisovatelů nebo směrů literárních nebylo mnoho. Ti, kteří by chtěli a dovedli literární práci hodnotit, měli těžké postavení, protože nebylo (a není) dosti monografii, které by vypsání systematické a kritické připravovaly. Ještě poměrně nejvíce je pracmenův a pomůcek pro dobu, kterou popsati si umínili Hýsek ve spise přítomném. Sám autor si prošlapoval cestičku hojnými drobnými rozpravami časopisecky. Na nich a hlavně ovšem na spise, o němž tu píšeme, pozorovati jest podivuhodnou půli Hýskovu ve sbírání materiálu (viz

DOLF VESELÝ:

EVOLUČNÍ MYTHUS, SEN O PRÍCHODU KRÁSNÉHO ČLOVĚKA.

(Dokončení.)

Nietzscheova idea věčného návratu má tu prvou obdobu; ale vyjádřila-li se u Nietzscheho kruhem, prstenem, věncem do sebe se navracajícím, je u Březiny ve světlejší formě nekonečné; ne vracení se k méně dokonalým studiím, vyjádř stálý vzestup do nesmírna, nekonečna. Čeká-li u Nietzscheho vyšší formy neodvratný návrat do forem nižších, je u Březiny stálé postupné zduchovnění.

Na této cestě radostného evolučního mysteria položeno je u Březiny stadium krásné země a nového člověka, nejkrásnější, nejlaskavější, nejsladší zvěstování, jaké se kdy četlo v naší mateřštině od dob přeložení čarovného místa o andělském zvěstování Evangelii. Hle, jak logičtější,

jak osudověji, jak přesvědčivěji zapiata je evangelická tato zvěst i její příchů náplň do celkové linie stálého vývoje než Nietzscheovo evangelium nadčlověka, zcela osamocené, náhle, absolutně vyvstálé a stojící na nenávisti a opovržením zničeném světě starém, starém člověku! Tvrdost, nenávist a opovržení k dnešnímu člověku vnuke Nietzscheovi zarathustrovský pojem budoucího krásného člověka; jeho idea věčného návratu, za prvou ideou položená, otevírá černou propast tomuto novému člověku: fatální, zoufalý, neodvratný návrat k opovrhovaným stadiím, z nichž vyšel. I u Březiny je stav krásného Člověka dobově omezený, přechodný; leč nesmírnou bratrskou láskou ke všemu živému i mrtvému, zaslému i nezrozenému vytvořený evoluční mythus, postupně zdokonalování, přecházení do stadií stále dokonalějších, jasnějších, radostnějších, duchovějších, až ke konečnému vstupu do záhadného moře nekonečnosti, do splnutí s Věcnem, Bohem a s ním a

v něm opět a zase nová pouť, znovu výše a výše v oně božské evoluci, naznačené závěrečnou modlitbou Větrů o d pólů, tato transcendentní věčná evoluce — úhelny kámen závrtné klenby Březinova díla básnického, dynamická jeho síla, princip jeho architektiky — vrhá smírný odlesk na ideu o krásném člověku, ideu, jež jako lodička nesena je na grandiosním oceánu k věčnosti, nebo objevuje se v něm náhle jako zářný úsměvný korálový ostrov, plný hub, deub, světlá a nejlásdnější nadějí. Neznáme doposud u Březiny ničeho více než pouhou zvěst o příchodu jasného člověka; jeho bytost, jeho vlastní život ohlášel, leč není vypsána náplň jeho úžasného života: schází ještě jeho kniha zarathustrovská. Leč i tak možno říci plně: Závrtnou koncepci evolučního mytu, onoho obrovského řetězu rukou, mystické jednoty a spolupráce, logickým a jasným vřetením idey krásného člověka, pastýře živůů na krásné Zemi — tato idea: vonný květ: jímž rozkvetá naše Země jakožto článek oné postupné čáry obrody vývojové — a otevřením mu nejkrásnějších perspektiv, slibem nejzářnějších budoucností, bohaté nádherné věno dalších, ještě krásnějších metamorfos, do nichž vchází se branami smrti — tento trojzvukový akord nejvyšších nadějí činí Otakara Březinu pravým dokonalým hlasatelem krásné země a krásného člověka.

Dlouho a zvolna zřel evoluční sen v osnově vidin Březinových: krystalisace jeho byla postupná do několika os. Až na motiv tajemné viny, objevující se ve Stavitelích chrámu, jsou ostatní motivy mytu: bratrství a jednota všeho, princip vývoje a vykoupení již obsaženy ve Větrech od pólů; leč vlastní teprve v Rukách dostává se celému mytu jasné definitivní formy. Skladba Se smrtí hovoří spící ve Stavitelích chrámu a číslo Ruce z Rukou podávají jeho konečnou krystalisaci. Právě se, že velké stávky uhlokořů to byly, jež měly rozhodný vliv na vývoj myšlenky Březinovy. A věru, teprve v průvodu zástupů ve Stavitelích chrámu objevují se jakožto nejposlednější ze všech miliony vydeděných, mravenci, kteří vyhrnuli se z lomů, otroci, kteří plíží se žitím jak sady zapovězenými. Kosmické vidiny světa Březinova doplňují se směrnatými motivem zemským: motivem zemských zástupů, robotických mass, oněch hromadných gigantů nového věku, zápasem potu a zlata. Na všechnu slávu svého snu zapomíná pojednou při pohledu na zemlené ruce svých bratří, krvavě, hněvem sevěřené, tonoucí, chytající se zoufale přeplněného člunu a přerážené při tom krutými údery vesel. Toto setkání s reálnou pravdou novověké země působí na jeho sny jako přísada urychlující v roztočce proces zčišťující a krystalisující. Obrací se trvale k zemi, podivnému světu, v němž mrtví vstávají

ze sna, žijí zmírají snem, do něhož vcházejí jen by slér hřími tónem tajemné radosti mystické naděje na vykoupení, na polibek smrti, po němž záhřmění jako zemětřesení stará země se stihl a nová se zdvíme v apotheosis staré země. Věnující v něm představu osvobození krásné země pro niž nalezl místo v evoluční čáře. Hle bymž: ccký lást básně Hvězda hanoú tisíce.

Od milionů přicházejících se město obléhání vidno: A stále noví z věku hrnou se. Proč pláčeš? A proč proč rúže vypadávali? Což nejsou vítězové? A není otcem naším dárcé vítězství?... Otevřte brány! Panny věčné at zpívali! Poselství lásky vyšlete jak holuby! A k mystickému domovu svou cestu naidou kde skryté písmo jejich bude přičteno.

At v zapálených ulicích před námi tančí plameny jak zajatí při triumfu! Retězem magickým zle stý a donutíme zem, by rozkvetla, jak ještě nekvetla, až mezi rúžemi vřstíc pádem nesmrtelnosti.

Jaro země vítězů ze to, které pozdravuje, až u vědomí, že nekonečnosti čekají nás, jiné slavnější jaro, věčnosti hřími písně, vysvobození! Zástupy, massy stanou se předmětem čáry obrody roucí lásky. Všechny duše rozjářit vínem, které dalo prorokům tak slavnou bolest a opojení! A tu v kolozpěvu srdcí konečně zazní toužený nejsladší zemský tón Březinův. Sladko je mu žiti pro tajemství bolesti, smrti a znovuzrození, pro neviditelnou přítomnost mystických spolupracovníků na stavbě chrámu, díle vykypitel-ském, velkých a svatých našeho rodu, pro vznešenou příčinu radosti milionů, pro každou píď země, pro mystické účastenství naše v práci do-byvatelů a posléze

pro blížící se příchod jasného člověka tajemného, jenž jediný v milionech bratří, co budou a byli, nad prostorem vítěz, promění zemi od pólů k pólů dle svaté tvé vůle a myšlenkou, která od poslušných slunci se učila lehkosti, tanci a písni, usedne ve tvé tajemné radě mezi knížata kosmu — sladko je žiti!

a pak ještě v šilencích vzpomínale oné chvíle, kdy vítal na kolenou slávu země, věčností jiřní požár, doplňuje svoji zvěst, evangelickou nadějí snem o ženě, královně nové lásky, o muži, vldném pastýři živůů, knížeti mystické síly, jenž ovládne bolest proměněnou

v plameny nejvyšší touhy, o slití všech milionů v Jediného Člověka kormidelníka duchové země, jenž k břehům svých tajemství plave,

... a pak ještě v šilencích vzpomínale oné chvíle, kdy vítal na kolenou slávu země, věčností jiřní požár, doplňuje svoji zvěst, evangelickou nadějí snem o ženě, královně nové lásky, o muži, vldném pastýři živůů, knížeti mystické síly, jenž ovládne bolest proměněnou v plameny nejvyšší touhy, o slití všech milionů v Jediného Člověka kormidelníka duchové země, jenž k břehům svých tajemství plave,

... a pak ještě v šilencích vzpomínale oné chvíle, kdy vítal na kolenou slávu země, věčností jiřní požár, doplňuje svoji zvěst, evangelickou nadějí snem o ženě, královně nové lásky, o muži, vldném pastýři živůů, knížeti mystické síly, jenž ovládne bolest proměněnou v plameny nejvyšší touhy, o slití všech milionů v Jediného Člověka kormidelníka duchové země, jenž k břehům svých tajemství plave,

... a pak ještě v šilencích vzpomínale oné chvíle, kdy vítal na kolenou slávu země, věčností jiřní požár, doplňuje svoji zvěst, evangelickou nadějí snem o ženě, královně nové lásky, o muži, vldném pastýři živůů, knížeti mystické síly, jenž ovládne bolest proměněnou v plameny nejvyšší touhy, o slití všech milionů v Jediného Člověka kormidelníka duchové země, jenž k břehům svých tajemství plave,

... a pak ještě v šilencích vzpomínale oné chvíle, kdy vítal na kolenou slávu země, věčností jiřní požár, doplňuje svoji zvěst, evangelickou nadějí snem o ženě, královně nové lásky, o muži, vldném pastýři živůů, knížeti mystické síly, jenž ovládne bolest proměněnou v plameny nejvyšší touhy, o slití všech milionů v Jediného Člověka kormidelníka duchové země, jenž k břehům svých tajemství plave,

... a pak ještě v šilencích vzpomínale oné chvíle, kdy vítal na kolenou slávu země, věčností jiřní požár, doplňuje svoji zvěst, evangelickou nadějí snem o ženě, královně nové lásky, o muži, vldném pastýři živůů, knížeti mystické síly, jenž ovládne bolest proměněnou v plameny nejvyšší touhy, o slití všech milionů v Jediného Člověka kormidelníka duchové země, jenž k břehům svých tajemství plave,

... a pak ještě v šilencích vzpomínale oné chvíle, kdy vítal na kolenou slávu země, věčností jiřní požár, doplňuje svoji zvěst, evangelickou nadějí snem o ženě, královně nové lásky, o muži, vldném pastýři živůů, knížeti mystické síly, jenž ovládne bolest proměněnou v plameny nejvyšší touhy, o slití všech milionů v Jediného Člověka kormidelníka duchové země, jenž k břehům svých tajemství plave,

... a pak ještě v šilencích vzpomínale oné chvíle, kdy vítal na kolenou slávu země, věčností jiřní požár, doplňuje svoji zvěst, evangelickou nadějí snem o ženě, královně nové lásky, o muži, vldném pastýři živůů, knížeti mystické síly, jenž ovládne bolest proměněnou v plameny nejvyšší touhy, o slití všech milionů v Jediného Člověka kormidelníka duchové země, jenž k břehům svých tajemství plave,

... a pak ještě v šilencích vzpomínale oné chvíle, kdy vítal na kolenou slávu země, věčností jiřní požár, doplňuje svoji zvěst, evangelickou nadějí snem o ženě, královně nové lásky, o muži, vldném pastýři živůů, knížeti mystické síly, jenž ovládne bolest proměněnou v plameny nejvyšší touhy, o slití všech milionů v Jediného Člověka kormidelníka duchové země, jenž k břehům svých tajemství plave,

je úžasným milováním pozemským, láska Březinova tichou, jasnou, smírnou láskou mystickou, filosofickým a náboženským sloven sněno i napsáno, stojí Otakar Březina zcela osamoceně v českém světě básnickém; ukazovatel rozťvoří se nový typ činu básnického; vše, co bylo tu netušenou silou básnického ducha na dokonalé dílo umělecké. Rácová sklonnost k náboženské hloubavosti nachází v něm syntetiku umění však dostalo se jim tvůrce, českému vyššího řádu, zasvěceného věčnu. Otakarem Březinou, mužem tvůrčího básnického činu, zvedá se úroveň české literatury k výši, již jmenujeme světovostí. Otakar Březina umlká; činkem; ve čtyřiceti pěti letech, mužem věku lidském, nesměl nám odumřít básnický. Tim méně u Otakara Březiny, jehož krásné vývojové cesty jsou ještě otevřeny: Mimo ucelení grandiosní stavby, jak žijí se v básních publikovaných po Rukách, buď rozlet a odlet pro vždy do výšin, kosmické vise, nebo stavba krásné Země, básnické konkretisování snu o krásném člověku... obě naděje nejkrásnějších možností, neopojnějších vinobraní, nejslavnějších žní.

NOVÉ PŘEKLADY Z RUŠINY.

Ant. Čechov: Drama na lovu. Melicharův Výkvet svět. literatur, sv. X.) V Hradci Králové 1912. L. Andrejev: Gubernátor. (Světové kn. č. 977.) V Praze 1911. V. G. Korolenko: Povídky ze života Malorusů doma i v cizině. (Přel. A. G. Stin a G. Suran. (Ruské knih. sv. 60.) V Praze 1912. Týž: Co písi odsouzení před popravou. (Přel. St. Minařík.) (Pelcovy Chvilky, č. 54—55.) V Praze 1912.

Nejobjemnější román Čechovův »Drama na lovu« pochází z doby horečné vředečné práce, kdy Čechov při studiu medicíny živil literaturou psanou pro denní listy, sebe i rodinu. Románová fabule je zcela konvenční, popisné pasáže jsou misty nad pomysleni rozvíkale, a dějství románu šine se z počátku těžce a zdoluhavě, ke konci však řítí se rychlostí, zcela neúměrnou začátku. To zavini ovšem redaktor deníku, v němž román vycházel, krátiv, komoliv a vymechávav celé strany. Ale přes to vše nelze neviděti v celé práci, tak zle znešvářené, všechnu svérázi budoucího velkého umělce.

Zvadli, alkoholem ubiti lidé, s pokleslou energií, unavení a malátní, žijí tu v špinavém ovzduší alkoholu, z kterého se nikdy nevybaví, neboť je v něm drží jejich fyzická lenost; ženy, ubohé oběti mužské smyslnosti a mužského sobectví, tlukou se tu jako ptáci o stěny svého vězení a mstí se nevěrou a cizoložstvím. Jediný světlý paprsek je v té bezútešné šedi: život prostého lidu. Sluha Po-

HEROISMUS EVOLUČNÍ NADĚJE, K BÁSNICKÝM SPISŮM* OTAKARA BŘEZINY, NAPSAL RUDOLF MEDEK

Nezdá se takměř osudovým, dobově výstražným i příkladným plnozvučný hlas velkého českého básníka, jehož dílo přichází v okamžiku, kdy se počíná tmiti nad vrstevnickou poesii a kdy hrozí úplný a divý zmatek? Není vážným mementem osleplému sektářství, vrhajícímu se schválně a nezodpovědně v temnoty odhadů, předpokladů, směrův a cest, na nichž opravdové a činné tvůrčí instinkty se vysilují pro chabý, netvořivý zájem ani neformový, leč jen formalistní, zájem mnohdy takových kvalit, pro něž není a nemůže být ve vnitřním organismu naší kultury dostatečných dispozic, ježto jí takto se očkují hodnoty a vlivy úplně cizorodé, někdy přímo stojící v hlubokém a kontrastním vztahu k jejím nejbytestnějším zdrojům.

Ale celkovému povahovému výrazu doby, která nadchází, přinášející jako snad žádný věk dřívejší, lidskému duchu i srdci horký a silný dar tvořivého optimismu, dar intuici žití, oprostěné od nestatečné a pohodlné zájmové specialisace a obrácené k světovému celku veškerou palčivou intenzitou, je sinaiské zavolání této poesie hlasem syčovaně suggestivním, naléhavým a uchvacujícím. Neboť sám vývoj její jest zvláštním vzrušeným divem přísné harmonie, divem tvůrčího zrání a velkolepou koncentrací sil; a vrchol její, duchovní heroismus, jenž po tichých a vysilujících bojích, plných odříkání a

* Praha, Manes

pokory, stanul v líbezném, serafinskými blesky osvětleném a všeobsáhlém okrsku vesmírné lásky, jest nově době, hledající tak úsilně a s neskrývanou věrou metafysické opory pro lidského tvora, vzněcující silou. Vývoj poesie Březinovy je z nejdramatičtějších, jichž skýtají dějiny české kultury slovesné. Není však dramatem náhlých, překvapujících a senačních složek, jejichž hrany jsou ostré a nepředvídané, nýbrž celé jeho dílo (zahrnující v ně i knihu esaii »Hudba pramenů«) se jeví jako drama tvůrčího vývoje, v němž dějství organicky ze sebe vyrůstají a ideové proudy se spojují v mocný a vítězný veletok definitivního jasu heroického ducha. Posledním slovem jeho je láska, objímající a utišující gesto, magická moc, proměňující žíravost a hořkost živočních plodů v duchovou sladkost, v níž tají ledy pochyb, bázně a nedůvěry. Tato láska nezná nijakých hranic ni překážek, vylévá se z břehů ducha i srdce a proniká všemi organismy světa. Ji není potřeby boje ni úsili v jejím vyvrcholení, neboť pak již jen uchvacuje a podmaňuje, směřuje a zasnubuje, jsouc laskavým dechem tajemných mystických vání, v jejichž středu stanul vítězný duch po tragickém zápase s temným pessimistickým odbojem povahy zřejmě schopenhauerovské a nietzscheovské. Závěr tohoto dramatu je tedy opojný a vítězný, byť nebyl živelným a pantheistickým chvalozpěvem: duch, který prošel všemi propastmi metafysických úzkostí, jenž poznal do důsledků hoře a tragickou sudbu člověkovu na zemi, jenž protrpěl ve svém všeobjímajícím rozpětí veškeru lidskou strážej, není mocen odbojné pýchy, již by postavil proti Bohu; je to píseň díkyčinění a zpěv naděje, schopné sesilovati duchovní žizeň člověkovu, naděje

tvůrčí a evoluční, již není konce, neboť jejím cílem je věčný růst a akční vývoj. Zvuk této naděje jest ovšem oddaný a pokorný, kdy duch jí přináší v obět všechny otevřené rány a ohnivé jizvy, které si sám způsobil v horečném napjetí k Bohu, by v martyriu této prahnoucí touhy došel vykoupení.

Sledujeme-li blíže mohutný a širý proud Březinovy poesie a vracíme-li se k jeho počátkům, pozorujeme, kterak se pramení z černých a skrytých zdrojů temné hrůzy a melancholie, z eremitské uzavřenosti, asketismu a touhy po smrti, kteréž prvky v první knize Březinově se spojují takměř v kult zmaru, v rozkoš umírání, v slast konce a v spočinutí v nicotě. Básně jako »Moje matka«, kde vzdech »bez vůně den je můj, bez barev, květů, jasu,« nebo »Mrtvé mládí,« kde hrůza poznání, že »déšť květů odvádí, jenž jednou v klín mi klesal, však tisknutím ruky mé umíral zvadlý«, a konečně závěrečný akkord z »Modlitby večerní« —

... až smolnou pochodní žádostí žhavý dech
na popel dohoří tajemným ohněm tvým,
tu dechni v čelo mé a usnouti mne nech
v sen věčný, poslední, z něhož se nevzbudím —

svou přesvědčivou silou ukazují, jaký děs bylo souzeno překonatí této tvůrčí mocí, jež i všechny hrozné a mučivé příznaky nejkrutějších žalů životních vykupitelsky si přemocnila a vyvedla z nich čirý básnický organismus, jenž v letech, kdy tyto poesie vznikaly, byl uměleckým vyvrcholením onoho omamného a jedovatými parami zvlhlého ovzduší z konce minulého století, kdy vedle poesie

Hlaváčkovy, Karáskovy a Sovovy určoval plně jeho povahové rysy. Leč již tehdy pod vnější passivitou, v níž žal a strast nebyly sobě účelem, nýbrž cestou k tajemství, pod krutým hedonismem, jehož rozkoši smrt byla jediným předmětem, pod chladnou uzavřeností, zdánlivě neschopnou lásky ni pohledu ve svět, zráló cosi, co chvilami v rudé a vznícené metafoře nebo ve splendorním obrazu širé observace, tryskalo jako nesmělý svít, vzešlý z podvědomí a vylévající se z šera vlastní bytosti prudkým světlem po veškeré zemi. Ale smrt jest i zde jediným východiskem z trudného přítomí myslitelova, posledním slovem lidské existence a vrcholným zjevením věčného tajemství.

V duchové žití a v extatické závratí, blízkých mystiků středověku, ji vzývá jako jediné vykoupení z hrůzy nevědomosti a pochybnosti, v oddané, hrdinsky mučednické naději v její blahodějnou pravdu rozpiná po ní svoje náruči, zažehuje o ni i svůj plachý, zklamaný erotismus. Jest u něho výsledkem každé vznícenější životní chvíle: čím dříve se dostavuje, tím více se osvobozuje duch lidský, tím jistěji se blíží konečné pravdě a tím slavnější jest jeho tvář. Neboť touto smrtí »noc se stává dnem«, v jehož jasu konečně se zjeví nahá pravda kosmu, po níž horečně se vzpíná duchovní gesto básníkovy:

Ať všechno obsáhnú, všech cíle drah a cest,
co vidím žít a mřít a růst a kvést a zrát,
síť živých věčný kruh, jenž konstellace hvězd
v své síti navléká a řídí vzlet a pád...

V básních drobnějších útvarů se chvějí již zvednuté vlny

subjektivního bože, jehož krása a umělecké posvěcení tkví hlavně v typisujícím vznosu a v hieratickém pathosu, jimiž se proměňuje každá velká strast člověka ve strast vesmírnou. První kniha básnickova, nejkrásnější básnická kniha česká z polovice let devadesátých, která nejen podala nejintenzivnější obraz napětí české duše z konce minulého století a stvořila z něho umělecký čin, v němž ideové i formové síly jsou rovnoměrně spjaté, ale i určila v mnohém vzhledu již jisté cesty novému heroismu růstu a nezklamatelného vývoje, jenž je životní nadějí této doby, tyto smutkem přetížené, sítobou a zklamáním mučené a k smrti obrácené »Tajemné dálky« postavily svého tvůrce na samý příkrý pokraj propasti nihilismu a na zprahlý, neplodný úhor ateismu. Bytost, zrazená veškerým životem, znavená tíhou nežitého mládí, zažehnutá kosmickou úzkostí a děsem pozemské marnosti, leč bytost, v níž dřímá žár veliké odvahy a jas tvořivé víry, našla již ve druhé knize bezpečný objekt, o jehož větrný plášť lze se opřít nepřátelským mocem a v jehož velikolepých a hostinných sloupových lze odpočinouti duši, znavené zápasem.

Březinovu pojmu Boha by bylo marně hledat analogii v některých dogmatických náboženských útvarech; je tak jedinečný, že nelze ho určovatí pojmy, jež stvořil lidský pomysl, jak činí theologie. Je neurčitelný ve smyslu etickém, je leda v některých okamžicích Bohem Žalmů nebo Prvním Hybostrojem Leonarda da Vinci; u Březiny však mimo tento stvořitelský a vládčí pojem je velkolepým úhrnem všech duchových i smyslových mocností světa, vyzdvížených v absolutno a přivedených k pravěčnému záření. Poznal s Eckehartem, že »vše, co o Bohu

můžeš říci, není Bůh«, — neboť je nevyslovitelný, a nikdy se neodvážil o rouhavou antropomorfisaci Boha, jak činí někteří katoličtí básníci. Odtud omyl některých studií, jako by byla podstata jeho poesie pantheistická. Vznikl patrně z metaforické síly Březinovy, již všechna velikolepá dějství světa jsoujata jednotlivým a čirým plamenem, všechna přírodní zjevení promítnutá v souhrnném a prvotním jasu v transcendentní oblast, kde se stávají absolutními jevy.

Jeho vztah k Bohu byl vždy stavem modlitby a ekstatičtějšího oslovení. Jeho ekstase není však stavem dionyského opojení, v němž bylo mu možno hledat trpného spojení a proniknutí Bohem, nebo stavem pasivní mystické rozkoše, v níž duch plně se vzdává mdlobné a laskající něze, již dech boží jej ovívá a utišuje. Březinova ekstase je tvůrčím úkonem, dílem architektonickým, organisujícím ze vzníceného chaosu nový horoucí vesmír, který z živelných kořenů vyrůstá posléze v duchovní sféru, kde jeho vrcholy jsou již zbaveny pozemské tíže a planou svobodně, obestřeny světelnou nekonečností Věčna.

Nadosobní objekt božství je Březinovi ústředním ohnískem, k němuž směřuje všechn život a v jehož jasu se spalují všechny jeho bědy. Odtud se počíná onen blahodějný vývoj poesie Březinovy, jenž již ve »Světání na Západě« jest určen grandiosní básní »Ranní modlitba«, v níž

»Stan černý smrti, jež rozpíná duše na cestě
své, aby odpočinula,
jsem svinul dle rozkazu tvého...« —

a postupuje triumfálním pochodem přes vrcholné body

následujících knih, — jimiž ve »Větrech od pólů« jsou »Královna naděje«, pak »Stavitelé chrámů« a »Ruce« ve stejnojmenných sbírkách, — k úhrnnému heroickému pojetí evoluční naděje. Bylo by úkolem široké rozlohy, vysledovati přesně a zjistiti od pramenů vývoj všech skladných prvků a syntetisovati pak úplný a zářný obraz této pathetické poesie. Jestliže chybělo dosud v naší kritické literatuře studie, jež by se všech obsáhlých hledisk se dobrala bytostných kořenů Březinova díla, svědčí o tom, že tyto básně teprve dnes nabývají schvacující a dobývací intensity, že teprve v této době lze je čísti s plným a důsledným pathosem a čerpati z nich příkladného dechu, neboť předcházely svoji dobu a zrály v osamělé duši věštcově. Budou se recitovati s onou plností *vnitřní pravdy* nového pathosu, která opravdově se vsává v každou moderní bytost. Obráceny jsou k ohromným, sborovým kruhům tvorstva, prožehnuty altruismem vyšší duchové hodnoty, jež nikterak se nerovná pouhému pudovému soucitu, nýbrž proniká v základní, pravěčný vztah všech tvorů druží je v rajske bratrství, které je živeno nesmírným, neustávajícím a všezaplavujícím přívalem lásky, které zabírajícím objetím slévá miliony v jedinou duchovou a mystickou tvář, jejíž mocnou velikost oslovují básnickovy apostrofy. Není to nietzscheovsky zarathustrovské pojetí jedince jako nejvyššího útvaru obrozeného lidství, nýbrž pojem slité hromadnosti, personifikovaný někdy za cílem ekstatického rozhovoru. Vývoj zde nespěje tedy k tomu, by vytvořil hrdého, aristokraticky osamocенého a vyhroceně se projevujícího tvora, nýbrž ke stavbě nového a zesíleného rodu, hovořícího úhrnným a soustředěným hlasem ve slovech modlitby, směřující

řující k Bohu, jako k němu směřuje všechen dech země, oddálený tajemnou vinou od jeho ohnisek, leč nesený kosmickými vykupitelskými větry v jeho blízkosti se centrum.

Poesie Whitmanova, jejíž podobnost s poesí Březinovou je přece jen značně vnějšková, může svědět k analogiím pouze ty, kterýmž zcela unikla nejhlubší podstata *duchového* výboje českého básníka, jímž se dovršuje slovanský typ náboženského vznětu, majícího své kořeny v domácí tradici duchovních bojovníků, určené příkladně bratrstvím a jeho původním stvořitelem, Chelčickým; spíše messianismus některých básníků polských se blíží vykupitelským, všelidským rysům březinovské životní koncepce. Kde u Whitmana chorické řady postupují válečně v živelném vzrůstání a v ryčném volání, nesené strhujícími instinkty a ovládané kolektivní vášní, držíce se vědomě a houževnatě pozemské jistoty a smyslové bezpečnosti, u Březiny postupující dále, přetrhávají pouta tělesnosti, vstupují v širé duchové pláně, blíží se metafysickým klenbám světa a intuitivním pohledem, vnikajícím v transcendentno, stávají se mystickými. Tento mysticismus je však pojem velmi svobodný a neodvislý od určitých náboženských vznětů některých katolických i kacířských mystiků, byť byl podobného rázu ekstatického: je to nový heroismus duchový, jímž nutně sílí moderní člověk, heroismus, zrozený z osvobozených smyslův a nesený výbojnou touhou víry. Zde se řadí dílo Březinovo k jiným dvěma velikým básníkům nové doby, k Verhaerenovi a Claudelovi, v plné zářivosti tvůrčího divu, který šlehá z jejich poesie a svým prudkým, hypnotisujícím a pathetickým jasnem naplňuje dobu nadějí, dávající lidskému srdci úplnou sílu,

pocítovat se smyslnou horoucností a duchovou důvěrou krásu a bezpečnost existence člověkovy, i tragickou odvahou, tisknouti ke svým řadům celý a plný život, byt i zkrvavělý.

Pozorujeme-li básnický vývoj Březinův s hledisek methodických, stilových a dikčních, jeho metaforické, melodické a konečně rytmické živly, neubráníme se údivu z důsledné a harmonické spjatosti, bohatosti a praegnantní, cílevědomé určitosti jeho cesty.

Byl z prvních, kdož z mladé generace po Vrchlickém český jazyk uschnouli nejzávažnějších myslitelných obrazů, tak architektonicky vyzvednutých a s tvůrčím napětím postavených, o nichž předešlé epoše české literatury ani se nesnilo. Otevřeme-li kdekoli tyto básnické spisy, překvapí nás všude giganticky koncipovaná metafora, jež je vládnoucím živlem této poesie. Jako u Claudela jest její první verbální náznak ryze smyslný a živelný; leč dospívá tajemnou cestou v našem vědomí nového, duchovějšího, to je plnějšího smyslu. Z prvního smyslového, hlavně hudebního opojení, v něž nás zajímá jeho řeč, probírá se náš duch, nesoucí živelnou podstatu básnického přímeru od melodického vjemu v myšlenkovou výheň, kde se zhodnocuje symbolicky, až k světelnému dojmu metafyzického zavolání, v jehož spodních tónech je pohroužen úhrn všech živých, vesmírných sil. To vše předpokládá ostrou chuť pro realitu, takměř noetický zájem, zesílený řídkým darem intuitivního jasnozření. Souhrnem těchto vypjatých, mnohdy ostrých obrazů až biologické, fyziologické nebo fyzikální povahy, je

vždy heroicky myšlená vise dramatického rázu, kde buď živly, síly, duchové sbory nebo kosmické řády monologicky, dialogicky či choricky se váží. Verbální zář slova Březinova, jeho potenciální nosnost a živelnost, je vyvrcholení jazykového kouzla češtiny. Jemu podléhali takměř po dvě desetiletí přechetní z nových básníkův, a je málo těch, kdož rozvíjejí jeho sílu svým dalším způsobem. Kdož plně podléháji tomuto slovnému čaru, pozbývá ji naprosto pocitu tvůrčího sebevědomí a nutně ve svých výtvorech rozměňují velikou poesii Březinovu. Nelze proto býti někomu přímým následovníkem a pokračovatelem této poesie, neboť je tak cyklicky soustředěna, že nové články mohl by v tento kruh vepnouti jen sám Březina. Proto je nesmyslné, ba rouhavé, propagovati naprostý nepůvodní a nebásnický hlas hovorného kazatele, jímž je na příklad R. Bojko. U nás bude sotva lze mluvit někdy o škole březinovské; každé epigonské a imitační gesto ubírá na síle původnímu vzoru takové jedinečnosti, jaké je Březina. Vše, co darovala jeho poesie již v první knize naší slovesné kultuře, vniklo ihned, vstřebalo se v její organismus jako všeobecný přínos a stalo se společným základním granitem všem duchům, kteří na něm staví dále, rozvíjejí a typisují svůj básnický a věštecký sen.

Rytmické síly této poesie odpovídají plně thematicce a obsahovému varu. Jeho volný verš má přísnou a hieratickou vážnost starozákonního vznosu; nikde není rušen metrickou experimentací, tak bující dnes ve formalistických duších, není mu také *jedinou* výrazovou možností a *jedinou* legitimní formou, jako některým dnešním novotářům moderní lyriky. Tam, kde volí formu spjatou, na-

plňuje ji do nejzazších mezí, jak je tomu nejen v první knize, ale i v některých básních »Rukou«. Někde sám si vytváří určitý strofický i rytmický řád, jež důsledně zachovává. Rým, tento nejskvělejší prvek v Březinově veršové architektonce, mnohdy zníci jako nově narozený, nepředvídaný, ba ohromující, neobětuje nikdy lichému pahlasu, diskreditujícímu tvůrčí vůli.

Tak se naplňuje u nás po prvé pojem pathetického básníka, jehož hlas je nové době hlasem metafysické naděje a tvůrčího, nekonečného růstu, v němž spěje lidská duše k božství.